

Samenvatting en discussie

Dit onderzoek naar “Afstand ter Adoptie” in Nederland maakt deel uit van een uitgebreid onderzoeksprogramma van ZonMw naar de “Verkenning Abortushulpverlening. Psychosociale gevolgen van abortus en afstand doen ter adoptie”. De voormalige regeringscoalitie (2007-2010) wilde nieuw beleid aangaande de abortuswetgeving in Nederland stelen op wetenschappelijke inzichten (*evidence-based policy*). In de politieke arena waren destijds geluiden te horen dat “Afstand ter adoptie” (hierna ATA) mogelijk een alternatief kon bieden aan vrouwen die ongepland zwanger waren.¹ Dit onderzoek geeft derhalve inzicht in de demografische en sociaal-economische kenmerken van afstandsmoeders en in de omstandigheden, motieven tot en betekenisverlening van afstand van een kind ter adoptie. De titel van het onderzoeksrapport luidt: *‘In één klap moeder, en ook weer niet’* (Bos, Reysso, Werdmuller, 2011).²

De onderzoeksgroep en werkwijze

Vrouwen die in Nederland te maken krijgen met een ongeplande zwangerschap en overwegen om hun (aanstaande) kind af te staan ter adoptie kunnen terecht bij verschillende instanties. Enerzijds, betreft dit de hulpverlening (waaronder de Fiom) die de (aanstaande) afstandsmoeders kan ondersteunen en begeleiden in het proces dat leidt tot een juridische onomkeerbare beschikking waarbij de familierechtelijke betrekkingen worden doorgesneden. Anderzijds, gaat het om de Raad voor de Kinderbescherming, die erop toeziet dat de rechtelijke procedures en termijnen zoals vastgesteld bij wet worden gerespecteerd.

Op basis van dossiers die door de Fiom en de Raad voor de Kinderbescherming zijn geselecteerd is in dit onderzoek kennis verkregen over moeders die in Nederland tussen 1 januari 1998 en 31 december 2007 hun kind hebben afgestaan. Deze dossiers zijn zorgvuldig gescreend en met elkaar vergeleken om vast te stellen óf het uiteindelijk een adoptie is geworden en óf de afstandsmoeders voldeden aan de door de opdrachtgever bedoelde doelgroep (draagmoederschap werd bijvoorbeeld geëxcludeerd). Dit heeft geleid tot de bevinding dat in de beoogde periode 197 moeders in Nederland een kind hebben

¹ ZonMw initieerde in deze context een groot onderzoek (qua omvang, duur en financiële middelen) naar de “psychosociale gevolgen van abortus”, alsook naar “meerderjarige geadopteerden in Nederland”. Het onderzoek naar de demografische en sociaal-economische kenmerken van afstandsmoeders en de gevolgen van ATA behelsde een derde opdracht, van mindere omvang, duur en financiële middelen.

² Bos, P., Reysso, F., Werdmuller, A. (2011). *‘In één klap moeder, en ook weer niet’* Onderzoek naar demografische en sociaal-economische kenmerken en motieven van vrouwen die tussen 1998-2007 in Nederland hun kind ter adoptie hebben afgestaan’. Den Bosch: Stichting Ambulante Fiom.

afgestaan ter adoptie. De dossiers van al deze 197 afstandsmoeders zijn bestudeerd aan de hand van een uitgebreide item-lijst. De scores van de items zijn verder verwerkt in een statistische analyse alsook in een inhoudsanalyse (Deel 1 van het rapport). Daarnaast zijn er kwalitatieve interviews en focus groep discussies gehouden met afstandsmoeders uit de doelgroep, alsook met experts en met moeders die langer geleden een kind af hebben afgestaan ter adoptie. De analyses van deze kwalitatieve data zijn getrianguleerd met gegevens zoals opgetekend in de dossiers. De combinatie van bronnen bood inzicht in betekenisverlening, de omstandigheden en de motieven van moeders om een kind ter adoptie af te staan (Deel 2 van het rapport).

Bevindingen

Nooit eerder is er wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de besluitvorming van vrouwen in Nederland die een kind afstaan en daarmee is dit onderzoek uniek in zijn genre.

De bevindingen aangaande de demografische en sociaal-economische kenmerken van moeders die tussen 1998-2007 een kind hebben afgestaan ter adoptie in Nederland waren niet eenvoudig in kaart te brengen aangezien de gegevens niet gesystematiseerd voorhanden zijn. Dit heeft te maken met de verschillende werkwijzen van de betrokken instanties gelieerd aan hun specifieke mandaten. De hulpverlening werkt vanuit een visie waarbij het belang van de afstandsmoeder prevaleert. De Raad voor de Kinderbescherming bevraagt steeds vanuit het belang van het kind de belanghebbende 'ketenpartners' zonder de diversiteit in de situaties van de afstandsouder(s) uit het oog te verliezen.

Bij de analyse van de dossiers bleek dat slechts voor enkele items informatie beschikbaar was voor de gehele onderzoeksgroep, en dat voor de andere items slechts in een deel van de dossiers informatie stond. Wat betreft de informatie over de hele onderzoeksgroep, is allereerst gebleken dat het aantal afstandsmoeders gering is ($N=197$, dus gemiddeld minder dan 20 per jaar), en dat het om een heterogene sociale groep gaat verspreid over heel Nederland. In de tweede plaats, blijkt uit de gegevens dat het om een relatief jonge groep vrouwen gaat. Alhoewel de gemiddelde leeftijd 23.5 jaar is, is iets meer dan de helft (54.1%, $N=106$) 21 jaar of jonger ten tijde van de bevalling, 18.4% onder de 18 jaar ($N=36$) en 5.1% zelfs onder de 16 jaar ($N=10$). In de derde plaats, blijkt dat ruim de helft van het aantal afstandsmoeders (55.8%) een migratieachtergrond heeft (inclusief tweede generatie) met een zeer heterogene herkomst (39 landen).

Voor de andere items die als leidraad hebben gediend om de dossiers te screenen op demografische en sociaal-economische kenmerken ontbreken volledige scores.

Enkele tendensen die daaruit af te lezen zijn, maar die door vervolgonderzoek moeten worden bevestigd zijn dat een groot aantal afstandsmoeders geen stabiele relatie had met haar partner op het moment van de zwangerschap en dat vele relaties vóór de bevalling verbroken zijn. Alhoewel er ook gegevens opgenomen zijn over de verwekkers, blijkt dat afstand ter adoptie veelal een besluitvormingsproces is van de moeder alsook van derden (familie, hulpverlening) zonder de betrokkenheid van de biologische vader.

De valide percentages ³ van de gegevens over opleidingsniveau en arbeidsparticipatie tonen een beeld van lage scholingsgraad en deelname aan de lagere échelons van de arbeidsmarkt. Mogelijk gaat dit samen met de jonge leeftijd en de migratieachtergrond van de onderzoeksgroep, maar dit hoeft niet noodzakelijkerwijs zo te zijn. Een andere in het oog springende tendens is de onstabiele woonsituatie van een groot aantal gemigreerde moeders in deze periode van hun leven.

Alhoewel de ontdekking van de zwangerschap geen sociaal-economisch kenmerk is, blijkt uit de dossiers dat de zwangerschap van de afstandmoeders vaak al in een ver gevorderd stadium is op het moment dat ze geconfronteerd worden met het feit dat ze zwanger zijn. Deze late ontdekking zet de besluitvorming en daarmee de hulpverlening onder grote tijdsdruk.

Op basis van het voorgaande kan gesteld worden dat de kwantitatieve analyses van de dossiers die ter beschikking zijn gesteld door de Fiom en de Raad voor de Kinderbescherming deels inzicht geven in de demografische en sociaal-economische kenmerken van moeders die een kind ter adoptie hebben afgestaan. Tegelijkertijd blijken er ook lacunes te bestaan, omdat de dossiers niet op gestandaardiseerde wijze tot stand zijn gekomen. Het kwalitatieve deel van het onderzoek heeft in een groot aantal van de vragen die deze lacunes oproepen kunnen voorzien.

Omstandigheden en motieven van ATA in Nederland.

De belangrijkste bevindingen met betrekking tot omstandigheden en motieven zijn samen te vatten met de termen diversiteit en ambiguïteit. Het besluit om een kind af te staan is vaak dermate complex dat tegenstrijdige gevoelens, conflicterende loyaliteiten en wisselende meningen vechten om de doorslag in het gemoed van een moeder. Niet alleen had elke vrouw afzonderlijk met tegenstrijdige gevoelens te maken, maar ook tussen de verschillende moeders waren er zeer uiteenlopende factoren doorslaggevend voor de besluitvorming.

³ Valide percentages zijn percentages berekend in relatie tot het aantal bekende gevallen.

In eerste instantie was de analyse erop gericht om inzicht te verschaffen in de migratieachtergrond, omdat deze als markant kenmerk naar voren kwam. Voor analytische doeleinden is er een aantal migrantencategorieën geconstrueerd, variërend van vrijwillige arbeidsmigratie, migranten gelieerd aan het koloniale verleden van Nederland, tot gezinshereniging, vluchtelingen, geadopteerden en speciaal voor ATA naar Nederland gekomen vrouwen. De leidende hypothese bij de analyse was dat migratie van invloed is op de omstandigheden waarin vrouwen leven en dus ook op de motieven van moeders om een kind af te staan ter adoptie. Uiteindelijk is gebleken dat er weliswaar per migratieachtergrond specifieke omstandigheden en motieven zijn die tot ATA leiden, maar dat er ook vele omstandigheden en motieven migratie-overstijgend zijn.

Wat betreft de migratie specifieke omstandigheden en motieven blijkt er een verschil in leeftijd van afstandsmoeders ten tijde van de bevalling. Gemigreerde afstandsmoeders bleken vaker jonger dan 22 jaar. Vooral gevluchte vrouwen bleken gemiddeld jonger ten tijde van de bevalling (19.1 jaar) en zij hebben vaker ervaringen gehad met seksueel geweld.

Migranten-vrouwen uit de (nieuwe) EU-landen en uit sommige Aziatische landen zijn veelal in Nederland om geld te verdienen voor familie en kinderen in hun thuisland. Deze vrouwen leven in twee gescheiden sociale werkelijkheden. Ze veronderstellen bij voorbaat dat een ongeplande zwangerschap, ontstaan in de Nederlandse sociale situatie, niet zal passen in hun andere sociale realiteit.

Bij Turkse- en Marokkaanse Nederlanders werd door een aantal hulpverleners gerapporteerd in termen van 'eerwraak'. Deze term is in dit onderzoek uiteengerafeld. 'Eerwraak' wordt nogal eens verward met angst voor de beschadiging van reputatie en daaraan verbonden angst voor geweld. Deze angst voor geweld of beschadiging van reputatie speelde echter ook vaak een rol bij andere vrouwen.

Voor sommige migranten speelde hun beeld van de kwaliteit van Nederlandse (adoptief)ouders een rol, met als onderliggende vooronderstelling dat een kind beter bij adoptiefouders kan opgroeien dan bij de moeder zelf.

Behalve bovengenoemde meer specifieke omstandigheden en motieven gerelateerd aan een bepaalde migratieachtergrond, is een belangrijke bevinding dat ATA een migratie-overstijgende gebeurtenis is.

Verbonden aan reputatie en angst voor eerverlies speelde schaamte op diverse wijze een rol bij zowel migranten als bij niet-migrant. De ATA als gepercipieerde 'slechte' daad weegt mee in het verzwijgen van levensgrijpende gebeurtenissen

zoals verkrachtingen, een bevalling en het verdriet en de zorg om een verloren kind. Tevens weegt de schaamte over de ATA mee in de wijze waarop een vrouw zichzelf veroordeelt en haar angst om in de toekomst door haar afstandskind te worden veroordeeld. Dit zou vrouwen er van kunnen weerhouden om contact te zoeken of te onderhouden met de hulpverlening en via de hulpverlening met hun kind.

In de dossiers kwam het begrip 'multi-problematiek' naar voren. In de interviews beschreven de vrouwen hoe hun besluit tot stand kwam in een vaak turbulente, zo niet onregelde levensfase. Uit zowel de interviews als de dossiers kwam als motief van de vaak nog jonge vrouwen naar voren dat het kind 'niet in hun leven paste'. Daarmee werd bedoeld dat het kind de toekomstplannen verstoerde. In drie dossiers werd gerapporteerd dat tot ATA werd besloten omdat er sprake was van een verstandelijke of fysieke beperking van het kind.

Zijdelings kwam naar voren dat een aantal vrouwen een nieuwe levenspartner had gevonden op het moment dat zij voor de keuze stonden om hun kind wel of niet af te staan. Deze nieuwe levenspartner bleek voor deze vrouwen veel steun te bieden. Daarnaast beïnvloedden deze partners de besluitvorming soms op indirecte wijze, omdat de man het kind van een andere verwekker niet wilde grootbrengen.

Zowel in de interviews als in de dossiers kwamen bij veel vrouwen kind-gerichte motieven naar voren. Ze gunden het ongebornen of pasgeboren kind goede ouders en een stabiele gezinssituatie en impliceerden daarmee dat zij dat niet konden bieden. Verondersteld werd dan dat adoptiefouders betere mogelijkheden zouden hebben en de gedachte dat de kinderwens van adoptiefouders in vervulling zou gaan met het afstandskind beïnvloedde soms de besluitvorming.

Niet-consensuele seks, in het bijzonder als er sprake was van seksueel geweld, vormde als dit aan de orde was geweest een besluitvormende factor. Gevreesd werd dat het nog ongebornen kind de moeder zou herinneren aan het traumatische moment ten tijde van de conceptie. De angst voor verbinding van het ongebornen kind aan een traumatische gebeurtenis kwam ook als motief terug bij vrouwen die zwanger waren van een ex-partner waarmee een relatie was beëindigd waarin seksueel geweld of andere vormen van geweld aan de orde waren.

Twee geïnterviewde vrouwen hadden een psychiatrische stoornis. Ook in diverse dossiers werden door hulpverleners psychiatrische stoornissen gerapporteerd. Deze stoornissen speelden een rol in de besluitvorming, omdat ze stonden voor het onvermogen om een kind groot te brengen. Psychiatrie rees niet alleen op als *oorzaak* voor de ATA, maar ook als *gevolg* van ATA. In de interviews schreven

vrouwen hun (psychiatrische) problematiek, zoals depressies en verslavingsproblematiek toe aan de ATA-ervaring.

Sociale en psychologische consequenties van ATA

Geïnterviewde vrouwen die langer dan vier jaar geleden hadden afgestaan gaven vaker te kennen dat ze met spijt terugkeken op de ATA. Deze vrouwen hadden dan bijvoorbeeld hun leven op orde of waren anders tegen het leven en de ATA aan gaan kijken doordat ze ouder waren geworden en/of door betekenisvolle veranderingen in hun leven zoals het krijgen van een stabiele relatie en/of een tweede kind. De vrouwen die relatief kort geleden (twee of drie jaar) hadden afgestaan uitten daarentegen weinig twijfel over de juistheid van hun beslissing.

ATA veroorzaakt groot lijden. Trauma's kunnen zich opstapelen, vaak al vanaf het moment van conceptie als er sprake is geweest van seksueel geweld. Het moment van de vaststelling van de zwangerschap en de onmogelijkheid om de zwangerschap af te breken bleek diep in te grijpen in de levens van de vrouwen. Sommige moeders blijken na de bevalling moeite te hebben om twijfel toe te laten (cognitieve dissonantie reductie). Vrouwen sluiten zich af voor verwarrende gevoelens, uitgedrukt in termen als 'ik was er niet bij' of 'ik was op een andere planeet'. Hulpverleners onderschrijven deze staat van 'onbereikbaarheid'.

Het afstaan van een kind greep diep in op de levens van de moeders. Na de ATA hebben vrouwen te maken met het sociale stigma dat aan afstandsmoeders kleeft. Angst voor veroordeling bleek terughoudendheid te veroorzaken in het delen van de door haar beleefde ingrijpende gebeurtenissen. Dit kon resulteren in het verzwijgen van de doorgemaakte zwangerschap, de bevalling, de ATA en het verdriet na de ATA. Het leven met of zelfs in een leugen weegt zwaar.

Rosie 1

Rosie was 15 jaar toen ze zwanger werd en 16 toen ze beviel. Het kind dat ze heeft afgestaan is op het moment dat Rosie wordt geïnterviewd bijna 9 jaar en Rosie is zelf ondertussen net 25 jaar oud en heeft haar leven op orde. Tijdens het interview kijkt ze op haar afstand terug en zegt: *'Ik heb er gewoon heel veel spijt van dat ik haar heb afgestaan. Ik mag haar nog steeds niet zien. En ze is nou bijna 9. In juni wordt ze 9 en ik kan mijn dochter niet zien.(..) Als ik terug zou kunnen gaan in de tijd, zou ik alles heel anders hebben gedaan. Dan zou ik ook harder op hebben gestaan tegen de vriend van mijn moeder, dan zou ik ook andere dingen hebben besloten voor mijn broertje en zusje. Dan zou ik alles eigenlijk anders doen.'*

Daarnaast hebben afstandsmoeders te maken met het verlies van hun kind, maar omdat het kind niet dood is maken moeders zich nogal eens zorgen en vragen zij zich af hoe het met hun kind is. Soms mondt dit uit in de wens tot contact. Echter, afstandsmoeders zijn hierin afhankelijk van de *goodwill* van de adoptiefouders omdat hun kind juridisch niet meer hún kind is en ze geen zeggenschap meer hebben.

Moeilijke omstandigheden zijn inherent aan ATA omdat ATA voortvloeit uit moeilijke omstandigheden. Er is vrijwel altijd sprake van andere turbulentie naast de ongeplande zwangerschap. De vraag rijst of een weloverwogen beslissing genomen kan worden in een levensfase waarin ook andere problematiek veel aandacht vraagt.

Afsluitend kan worden gesteld dat veel vrouwen gedurende de zwangerschap in een situatie van paniek over de zwangerschap en vanwege het feit dat de abortustermijn was verstreken, de eerste stappen zetten richting ATA. De onderliggende wens was om een probleemsituatie terug te draaien. Deze wens werd omgezet in de gedachte dat met het kind ook de problemen weg zouden zijn. Met de ATA bleken weliswaar sommige problemen te zijn opgelost, maar er kwamen andere problemen voor terug.

Het besluitvormingsproces rondom afstand bestaat uit een levenslang traject met verstandelijke en sociaal-emotionele aspecten, een 'persoonlijk traject'. Na afstand heeft de afstandsmoeder verder te leven met de gebeurtenis. Veranderingen in levensfasen gaan vaak gepaard met veranderingen in de wijze waarop vrouwen de ATA beleven. Vrouwen die ATA overwogen hebben naast hun persoonlijke beleving en daarbij komende dilemma's, ook te maken met een juridisch traject waarover ze minder zeggenschap hebben.

ATA en het juridische kader

Het sociale verschijnsel 'afstand ter adoptie' bestaat uit twee kernwoorden: afstand en adoptie. Strikt genomen is het doen van afstand in Nederland geen juridisch besluit, maar adoptie wel. Uiteindelijk is er pas sprake van een ATA als het kind is geadopteerd. Dit is het geval nadat de rechter een adoptie-uitspraak heeft gedaan. Deze uitspraak maakt de afstand onomkeerbaar en ontbindt de juridische relatie tussen moeder en kind. In Nederland is alleen sterke adoptie mogelijk. Sterke adoptie betekent dat de adoptiefouders alle rechten over het kind krijgen, het adoptiekind wordt opgenomen in de familierechtelijke betrekkingen van het adoptiegezin.

De adoptie-uitspraak markeert de onomkeerbaarheid van ATA. Deze uitspraak kan al bij 15 maanden na de geboorte van het kind plaatsvinden. De rechter die beslist over het verzoek van de pleegouders om te mogen adopteren neemt feitelijk ook het besluit over de afstand.

De aspirant adoptiefouders nemen uiteindelijk de beslissing om wel of niet het verzoek in te dienen om het kind te mogen adopteren. Dit initiatief wordt door de kinderrechter wel of niet beslecht met een adoptie-uitspraak. De moeder en eventueel de vader worden voor de rechtszitting opgeroepen om gehoord te worden of zij volharden in hun voornemen om definitief het kind af te staan. De zeggenschap van de moeder is nog niet formeel maar wel in de praktijk gediskwalificeerd omdat ze al eerder is ontheven van het gezag. De macht om deze vorm van ouderschap te creëren ligt uiteindelijk bij personen die niet biologisch met elkaar verbonden zijn. Dit geeft te denken. Want belangen van de direct betrokkenen, afstandsmoeder, afstandskind en adoptiefouders, komen idealiter grotendeels overeen, maar zijn ook op zijn minst deels tegenstrijdig. De gedachte om de onomkeerbaarheid van de scheiding van moeder en kind uit te stellen lijkt op zijn plaats.

Wettelijk is er een mogelijkheid om de adoptie terug te draaien. Zij het in een beperkte periode en alleen door het kind zelf. Het is mogelijk tussen het tweede en vijfde jaar nadat de geadopteerde meerderjarig is geworden (art. 1:231 lid 2 BW). Uit de interviews met experts werd duidelijk dat het terugdraaien van een adoptie altijd gepaard gaat met pijnlijke situaties, met als uitkomst alleen verliezers.

In het huidige beleid hebben moeders na de bevalling drie maanden de tijd om te besluiten of ze de ATA willen doorzetten. Gedurende deze periode wordt het kind in een tijdelijk pleeggezin geplaatst. Dit beleid is gebaseerd op het dienen van twee belangen. Enerzijds is het gestoeld op de visie dat een moeder belang heeft bij zoveel mogelijk bedenktijd. Een plaatsing van het kind in een zogenoemd 'neutraal terrein gezin' zou voorkomen dat ze de belangen van de aspirant adoptiefouders meeweegt in haar besluitvormingsproces. Anderzijds weegt het belang van het pasgeboren kind dat zo spoedig mogelijk een veilige gehechtheidsrelatie aan moet kunnen gaan. Het kind heeft daarmee belang bij een zo kort mogelijk verblijf in het tijdelijke pleeggezin.

Rosie 2

Op de vraag wat ze zou doen als er nu een 15-jarig meisje bij haar zou komen in dezelfde omstandigheden als zij toen en zij zou haar moeten adviseren en begeleiden, antwoordt ze: *'Eerlijk is eerlijk, als ik op dat moment alle mogelijkheden zou hebben gehoord, niet dat mij daar niet op geweest is, maar op dat moment wilde ik het gewoon niet horen. Het was gewoon teveel. (...)'*

Uit dit onderzoek blijkt dat vrouwen veelal pas enkele jaren na de bevalling met spijt op de ATA terugkijken. Een periode van drie maanden bedenktijd sluit dus niet aan bij deze realiteit. Bovendien blijkt dat het belang van aspirant adoptiefouders ook na deze eerste drie maanden voor afstandsmoeders mee te wegen gedurende de besluitvorming. Sommige experts zijn van mening dat een periode van drie maanden al te lang is voor het (aanstaande) afstandskind. Zij duiden de tijdelijke plaatsing als een maatregel om mensen met een kinderwens te beschermen tegen het verlies van een aspirant adoptiebaby en concluderen dat het kind hierdoor een extra verlieservaring oploopt.

Daarmee lijkt de maatregel om de baby de eerst drie maanden in een tijdelijk pleeggezin te plaatsen geen van de beoogde doelen te dienen. Beleidsmakers zouden in overweging kunnen nemen al direct na de bevalling perspectief biedende pleeggezinnen een grotere rol te laten spelen.

Een andere bevinding in dit onderzoek is dat het in Nederland wettelijk is toegestaan dat kinderen hun kind afstaan ter adoptie. Als een minderjarige een kind krijgt, kan de baby vervolgens geadopteerd worden. Het verzoek daartoe kan gedaan worden vanaf het moment dat de minderjarig moeder 16 jaar is. De adoptie wordt vanuit het belang van de pasgeborene gezien als een adequate interventie. Maar hoe zit het in dat geval met het belang en de rechten van het kind dat een kind afstaat?

Rosie 3

'Ik denk niet dat een kind van vijftien een weloverwogen keuze kan maken.(..) Als een meisje het [kind] echt niet wil, ik weet niet eens of dat wel zo bestaat, maar dan zou ik zeggen een pleeggezin of zo, zodat je wel de kans hebt om een keer per week te kunnen gaan kijken als je wilt, en dat eventueel uit te breiden. Ik denk gewoon niet dat een meisje van vijftien de keuze kan maken.'

Fiom, Raadmedewerkers en Kinderrechters hebben allen hun rol gespeeld in de 54.1% afstandszaken door kinderen en adolescenten (21 jaar of jonger). Wat vinden de experts van de gedachte om ATA door minderjarigen of nog breder, door adolescenten bij de wet te verbieden en deze jonge moeders tegen zichzelf in bescherming te nemen?